

Андріана Шишак,
викладач кафедри освітології і педагогіки,
Західноукраїнський національний університет,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафебри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Наукові керівники:

Володимир Чайка,
доктор педагогічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри освітології і педагогіки,
Західноукраїнський національний університет

Ірина Жаркова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

КАЗКА ЯК ЗАСІБ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПРИРОДОЮ

Ще починаючи з раннього віку, діти ознайомлюються з казками: з екранів телевізорів, моніторів ноутбуків, дисплеїв смартфонів чи слів батьків. Ці твори, які можуть відображати найрізноманітнішу тематику, формують не лише моральні якості особистості, а й впливають на становлення у неї основ знань з різних галузей. Тому, зважаючи на це, дослідження казки як засобу ознайомлення дітей з природою є необхідним для вивчення проблеми розвитку у молодших дошкільників природничо-екологічної компетентності. Зазначене питання аспектно відображене у працях Г. Беленької, О. Монке, І. Попової, Т. Кушмаунзе та ін.

Мета доповіді полягає у тому, щоб обґрунтувати фольклорні та авторські казки як засіб ознайомлення дітей молодшого дошкільного віку з природою.

Казка – це «розповідний народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил» [13, с. 71]. Казки поділяють на народні (фольклорні) та авторські (літературні) [11, с. 9].

В українських народних казках часто відображається світ природи. Тому, навіть не визначаючи це за основну ціль, існує суттєвий вплив такого фольклорного жанру на ознайомлення дошкільників з природним довкіллям.

Відповідно до програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня», в орієнтовному переліку художніх творів для четвертого року життя вказано українські народні казки: «Колосок», «Котик і Півник», «Коза-Дерева», «Лисичка-Сестричка», «Вовк і Чапля», «Лисиця і глечик» [2, с. 204]. Ці твори сприяють усвідомленню дітьми назв свійських і диких тварин та їхніх дитинчат (коза, собака, півник, качечка, гусочка, ягня, мишенята, котик, лисиця, зайчик, ведмідь, вовк, рак, чапля та ін.) [3; 5; 6; 7; 8; 9]. Якщо у казці вжито

зменшувальні форми слів, то важливо наголосити на тому, як науково звучить назва героїв казок, щоб формувати у дітей правильні поняття. Крім того, ці казки містять інформацію про те, що середовищем життя для диких тварин є дика природа, а для свійських – домашні господарства; різні тварини харчуються по-різному (наприклад, вовк та лисиця можуть їсти інших тварин (півня, курку чи чаплю), коза – траву тощо), а для життя їм потрібна вода (Коза-Дереза «бігла через гребельку та вхопила водиці крапельку») [3; 5; 6; 7; 8; 9]. Також у цих фольклорних жанрах подано ознаки тварин: коза має роги, ноги, хвіст; рак – клешні [5].

В українських народних казках часто показано діяльність людини у природному довкіллі. Скажімо, у творі «Колосок» продемонстровано процес переробки урожаю пшениці; «Коза-Дереза» – догляд за свійською твариною; «Лисичка і глечик» – осінньо-польові роботи (дід і баба пішли у поле жати) [5; 6; 8]. Наскрізно простежується спонукання піклуватися про природу (навіть не зважаючи на хитру вдачу головної героїні казки «Лисичка-Сестричка», люди впускають її в хату переночувати, хоча пізніше і поплатяться за це) [9].

Усе зазначене вміщено в характеристику вікових можливостей молодшого дошкільника, освітніх завдань, змісту освітнього напрямку «Дитина у природному довкіллі» для четвертого року життя та показників компетентності за ним, що сприяє становленню природничо-екологічної компетентності молодших дошкільників [2, с. 59–62].

Особливо корисними для ознайомлення дітей з природою є авторські казки, які містять достовірну та науково підтверджену інформацію, що формує інтелектуальну сферу особистості, та базуються на реальних фактах та спостереженнях. Їх значний потенціал для цього обґрунтований тим, що часто автори визначають наявність дидактичної мети ще у момент написання твору. Саме авторські казки надають дошкільнику багато пізнавальної інформації, збагачують й активізують його природознавчий та емоційно-оцінний словник, виховують любов до природи, зацікавлення нею і бажання піклуватися про природне довкілля [12, с. 73–74].

Г. Беленька зазначає, що літературні казки природознавчого характеру поділяються на три групи:

- казки, зміст яких сприяє формуванню у дошкільників знань про один об'єкт чи явище природи: щодо його зовнішнього вигляду, умов життя та специфіки пристосування до них, характерних особливостей поведінки тощо; такі твори рекомендують використовувати після безпосереднього спостереження за об'єктами чи явищами природи та супроводжувати їх опрацювання демонструванням ілюстрацій («Зелена жаба» А. М'ястківського, «Чому зозуля своїх діток не висиджує» П. Цвірки та ін.);

- казки, які розвивають знання про декілька об'єктів та явищ природи одразу, відображають зв'язки і залежності у природі; застосовувати їх варто у той час, коли дошкільники оволоділи даними про зазначені об'єкти природи для того, щоб встановити, уточнити, поглибити та краще осмислити взаємовідповідності між ними («Пригоди Муравлика» В. Біанкі, «Підземні лабіринти» С. Ходос та Ю. Ходоса тощо);

– казки, зміст яких дає змогу узагальнити здобуті попередньо знання про природу, усвідомити її цілісність; використовувати їх варто після опрацювання системи інформації про природу («Що таке ліс» Ю. Дмитрієва та ін.) [1, с. 15].

В орієнтовному переліку художніх творів для четвертого року життя у програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» запропоновано літературні казки про природу, серед яких – «Як народилось яблучко» Г. Кирпи, «Неслухняне курчатко» М. Магери, «Неслухняні хмарки» О. Соловей [2, с. 204–205].

Казка Г. Кирпи «Як народилось яблучко» у цікавій формі розповідає про річний цикл дозрівання яблука. Вона містить тематичні терміни, подекуди – у пестливій формі (гілка, пуп'янок, квіточка, нектар, пелюстки, вітер, хмарки, яблунька, яблучко, бджілки, їжак, черв'ячок). Також діти, слухаючи цей твір, ознайомлюються з різними станами погоди (з хмарки падає рясний дощ, налітає вітер, яблучко вигріває боки під сонячним промінням) [4].

У казці М. Магери «Неслухняне курчатко» подано назви свійських птахів (курей, півнів) та їхніх дитинчат (курчат), опис їх зовнішності (пір'я жовтого, білого, чорного та різнокольорового забарвлення). Зміст твору формує уявлення про те, що кури вилуплюються з яєць, а курка-мама називається квочкою. Також у тексті згадано назви квітів: купчаків, чорнобривців, флоксів, настурцій, троянд, айстр, кульбаби та ромашок. Крім цього, казка сприяє усвідомленню потреби всього живого у воді: курчатка, які відчували спрагу, пили росу з квітів. Зміст твору уточнює знання про різні стани погоди: пішов дощ, блискало, гриміло та на небі з'явилася веселка. Хоч запропонований твір формує у дітей чимало наукових термінів та фактів, все ж у ньому присутній фантастичний елемент, який слід пояснити дошкільникам: залежності між кольором пір'я курчат та місць, з яких вони пили воду, насправді немає [10].

Казка О. Соловей «Неслухняні хмарки» містить інформацію про те, як змінюється погода у час, коли довго немає дощу, перед ним та під час нього. Твір наповнений тематичними поняттями природознавчого характеру: назвами рослин (нагідка, ромашка, яблуня, кущ, трава), свійської тварини (корова), об'єктів неживої природи (Сонце, вода, земля), природних явищ (хмари, вітер, грім, блискавка (вогняна гадюка)) [14].

Доцільно зробити висновок, що характеристика вікових можливостей чоририрічок та освітніх завдань щодо оволодіння ними природничо-екологічною компетентністю, інформаційне наповнення освітнього напрямку «Дитина у природному довкіллі» для молодшого дошкільника та показники компетентності за ним відображаються у змісті запропонованих літературних казок [2, с. 59–62].

Таким чином, фольклорні та авторські казки є засобом ознайомлення дітей молодшого дошкільного віку з природою, оскільки вони часто у цікавій та фантастичній формі містять наукову інформацію про природні об'єкти і явища, які визначені для вивчення змістом програм розвитку дитини дошкільного віку, зокрема «Українського дошкілля».

Список використаних джерел

1. Беленька Г. В. Казка як засіб екологічної освіти і виховання. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 5. С. 14–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_5_5
2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Вид. 2-ге, зі зм. і доп. Тернопіль : Мандрівець, 2022. 216 с.
3. Вовк і чапля. Українська казка : вебсайт. URL: <https://kazky.org.ua/zbirky/viljchova/vovk-i-czaplja>
4. Кирпа Г. Як народилось яблучко. Весела Абетка : вебсайт. URL: http://abetka.ukrlife.org/kyrpa_proza1.html
5. Коза-дереза. Українська казка : вебсайт. URL: <https://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky/koza-dereza>
6. Колосок. Казочка – пізнавальний портал для дітей : вебсайт. URL: <https://kazochka.org.ua/kazky/kolosok>
7. Котик і півник. Казка.укр : вебсайт. URL: <https://xn--80aaaukc.xn--j1amh/kotyk-i-pivnyk.html>
8. Лисиця і глечик. Forkids : вебсайт. URL: <https://forkids.org.ua/kazky/lysychka-ta-glechyk/>
9. Лисичка-Сестричка (українська народна казка). Дерево казок : вебсайт. URL: <https://derevo-kazok.org/lisichka-sestrichka-ukrayinska-kazka.html>
10. Магера М. Неслухняне курчатко. УкрЛіб : вебсайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=17062>
11. Монке О. Світова література для дітей дошкільного віку: морально-ціннісні імперативи: навчальний посібник. Одеса: Чорномор'я, 2018. 214 с.
12. Попова І., Кушмаунзе Т. Авторські казки як засіб формування природознавчої лексики у дітей старшого дошкільного віку. *Сучасна дошкільна освіта: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., присв. Міжнар. Дню захисту дітей і Всесв. Дню батьків (м. Ізмаїл, 01 черв. 2023 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2023. С. 72–74. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/08/01.06.2023-suchasna-doshkilna-osvita.pdf#page=72>
13. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 4 : І-М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с. URL: <https://sum.in.ua/s/kazka>
14. Соловей О. Неслухняні хмарки. Весела Абетка : вебсайт. URL: <http://abetka.ukrlife.org/solovei.html>